

EDUSKUNNAN JULKAISUT: TULEVAISUUSVALIOKUNNAN
RAPORTTI

Miten kristilliset kirkot ovat reagoi- neet ympäristökriisiin hengellises- sä opetuksessaan?

Pauliina Kainulainen, teologian tohtori, tietokirjailija

Sisällys

EDUSKUNNAN JULKAISUT: TULEVAISUUSVALIOKUNNAN RAPORTTI	1
Johdanto	3
Kirkkojen ekumeeninen yhteistyö	5
Ortodoksinen kirkko.....	7
Katolinen kirkko.....	9
Protestanttiset kirkot.....	12
Reformoidut ja helluntaikirkot	12
Luterilaiset kirkot	12
Anglikaaninen kirkko	15
Alkuperäiskansojen näkökulmia.....	16
Heikkoja signaaleita.....	17
Maailmankuvan muutos kokonaisvaltaisemmaksi.....	17
Teknologia ja kyky rajoittaa itseään.....	18
Kohtuullistaminen	18
Kohti kunnioittavaa eläinsuhdetta.....	19
Hiljaisuuden voima.....	19
Kirjallisuutta.....	21

Johdanto

”Ilmastonmuutos on oire moraalisesta ja hengellisestä häiriötilasta.” Näin lausui Konstantinopolin ekumeeninen patriarkka Bartolomeos Montrealin ilmastokokouksen alla vuonna 2005. Patriarkka on maailman ortodoksien merkittävin hengellinen johtaja. Hänet tunnetaan ”Vihreänä patriarkkana” pitkäaikaisen ympäristökriisiin liittyvän vaikuttamistyönsä ansiosta.

Kyseinen lause sisältää näkemyksen siitä, että ilmastonmuutos – ja ympäristökriisi kokonaisuudessaan – on oire, eikä ole riittävää keskittyä oireiden hoitoon. On puututtava juurisyihin. Tällöin liikutaan filosofian ja teologian alueella eli maailmankuvan syvärakenteiden kysymyksissä.

Monet kristilliset kirkot jakavat näkemyksen, että ihmiskunta tarvitsee selviytyäkseen siirtymän maailmankuvassaan. Sellainen siirtymä mahdollistaa uudenlaisia hyvän elämän malleja, jotka toteutuisivat maapallon ekologisissa rajoissa.

Maailmankuvalla tarkoitetaan tässä kulttuurin syvärakenteiden oletuksia olemisen, ajan ja paikan luonteesta, ihmisyydestä sekä ihmisen paikasta luonnon kokonaisuudessa. Maailmankuvaan sisältyy perinteisesti myös käsitys jumaluudesta sekä tiedon luonteesta. Maailmankuvan voi luonnehtia olevan ihmistä, luontoa ja yhteiskuntaa koskevien oletusten tai tietojen kokonaisuus. Yksi sen synonyymi on todellisuuskäsitys.

Kun tavoitteena on yhteiskunnallinen siirtymä kestäväan elämäntapaan, maailmankuvan tason siirtymä on välttämätön. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston eli Sitran raportissa *Ihminen osana elonkirjoa* (2021) todetaan, että käytännöllisellä eli käyttäytymisen ja teknologian muutoksilla voimme jossain määrin vaikuttaa kestävyyskriisiin. Tätä vaikuttavampia ovat muutokset poliittisella eli yhteiskuntajärjestelmien ja rakenteiden tasolla. Kaikkein vaikuttavimpana tasona raportissa pidetään ”uskomusten, arvojen, maailmankuvien ja paradigmojen” tasoa. Muutokset viimeksi mainituissa mahdollistavat perustavanlaatuiset ja pitkäkestoiset siirtymät myös muilla tasoilla.

Raportti konkretisoi: ”Esimerkiksi globaali talousjärjestelmämme perustuu osaltaan uskomukselle ikuisen kasvun mahdollisuudesta. Nykyisen talouden rakenteet näkevät luonnon lähinnä resurssina ja arvokkaana taloudellisen arvon kautta. Tämä heijastuu ihmisten kuluttamiseen ja muuhun käyttäytymiseen.” (s. 15) Tällaisten uskomusten haastaminen ja vaihtoehtojen tarjoaminen on juurisyihin puuttumista.

Maailman väestöstä reilut 2 miljardia ihmistä kuuluu kristillisiin kirkkoihin. Mikäli kirkot osallistuvat maailmankuvallisen siirtymän mahdollistamiseen, vaikutus voi olla merkittävä. Kirkkojen kannanotot ympäristökriisiin nousevat niiden teologiasta eli uskonperinnön tulkinnoista. Tällainen työskentely sisältää pyhien kirjoitusten tulkintaa, eettisiä johtopäätöksiä ja hengellisen syvätradition tarkastelua vaihtuvissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Otsikon käsitteet ”hengellisessä opetuksessaan” sisältävät maailmankuvaan ja teologiaan liittyviä painotuksia. Kirkkojen käytännön toimenpiteet ekologisesti kestäväan tulevaisuu-

den puolesta konkretisoivat periaatteita ja antavat kannanotoille uskottavuutta, mutta ne on rajattu tämän raportin ulkopuolelle.

Kirkkojen teologinen työskentely on erityyppistä kuin akateeminen teologia, jolla tarkoitetaan nykyisen tieteenihanteen rajoissa toimivaa tutkimusta. Akateemisen teologian menetelmät heijastelevat eri ihmistieteitä ja ne ilmentävät valistusfilosofian muokkaamaa tieteenihannetta. Tällaiseen tieteelliseen työskentelyyn ei sisälly esimerkiksi hengellistä ulottuvuutta. Akateeminen tutkimus ja kirkkojen teologisointi tapahtuvat kuitenkin usein tärkeässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.

Kirkkojen maailmankuvaan ja teologiaan liittyvät linjaukset ovat usein kirkkojen johtajien tai johtavien hallintoelinten virallisia lausumia. Tässä raportissa näkökulmaa on kuitenkin laajennettu sisältämään muitakin tulevaisuuteen suuntautuvan pohdinnan kannalta potentiaalisesti merkittäviä teologisia keskusteluja, vaikkeivät ne olisi mukana virallisissa linjauksissa.

Vaikka kristinuskon perinteessä on aina esiintynyt ihmisen luontosuhteeseen liittyviä teemoja, käynnisti ihmisen kiihdyttämään ympäristökriisiin havahtuminen uudenlaisen paneutumisen näihin kysymyksiin 1960-luvulta alkaen. Kristinuskko joutui vastaamaan syytöksiin, että se on itse pääsyyllisiä ympäristön tasapainon järkkymiseen. Yhdysvaltalainen aatehistorioitsija Lynn White Jr. nosti esiin vuonna 1967 vaikutusvaltaisessa artikkelissaan juutalais-kristillisen tradition kielteisen vaikutuksen ihmisten luontosuhteeseen. Tähän ovat johtaneet hänen mukaansa erityisesti perinteen ihmiskeskeisyys ja se, että perinteen tulkinnoissa on korostettu ihmisen ehdotonta hallintavaltaa muuhun luontoon. Sama painotus on siirtynyt koko länsimaisen filosofian pohjaksi (Veikkola 1992; Pesonen 1999). Kritiikki herätti kirkoissa laajan keskustelun ja sen myötä suurelta osin myös itse-kriittisen, perusteisiin pyrkivän teologisen uudistustyön. Tällaisesta eri mantereilla tapahtuvasta työskentelystä käytetään usein nimitystä *ekoteologia*.

Ekologisen näkökulman vaikutus eri kirkoissa on ollut vaihteleva. On myös kirkkokuntia, joissa tällaisiin painotuksiin suhtaudutaan varauksella, esimerkiksi Yhdysvaltojen konservatiivisissa evankelikaalisissa suuntauksissa. Seuraavissa luvuissa käsitellään eri kirkkojen reaktioita ympäristökriisin haasteeseen. Selkeyden vuoksi analyysi jaotellaan kirkkokuntien mukaan, vaikka ympäristökriisin tapaisten kysymysten kohdalla kirkkokuntarajat eivät korostu. Vakavat globaalit ongelmat vahvistavat kirkkojen yhteistyötä. Viimeisessä luvussa arvioidaan heikkoja signaaleja siitä, mitä nämä muutokset kirkkojen itseymmärryksessä mahdollisesti merkitsevät tulevaisuudessa.

Kirkkojen ekumeeninen yhteistyö

Tärkein ekumeeninen eli kirkkojenvälinen yhteistyöelin on Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN). Siinä toimivat lukuisat maailman protestanttiset ja ortodoksiset kirkot. Jo 1950-luvulla sen keskusteluissa nostettiin esiin ekologista näkökulmaa (Pihkala 2014), mutta varsinaisesti teema sai painoarvoa pari vuosikymmentä myöhemmin. 1970-luvulla KMN:ssa haluttiin vastata yhtä aikaa sekä inhimillisen hädän ja köyhyyden että ympäristön turmeltumisen haasteisiin. Tämä oli lähtökohta ohjelmalle *Oikeudenmukainen, osallistuva ja elinkelpoinen yhteiskunta*. Kyseessä oli pyrkimys tulkita kristillistä luomiskäsitystä niin, että samalla tehdään oikeutta nykyajan tieteen perustelluille käsityksille (Veikkola 2007).

1980-luvulla seuraavassa hankkeessa kokonaisuuteen integroitiin rauhan teema. KMN lanseerasi *Oikeudenmukaisuus, rauha ja luomakunnan eheys* -prosessin. Vuonna 1989 pidetty Euroopan kirkkojen ekumeeninen yleiskokous liittyi tähän ORLE-prosessiin ja oli sikäli merkittävä, että siinä saavutettiin laaja konsensus myös katolisen kirkon kanssa. 1990-luvun mittaan ORLE-prosessin merkitys heikkeni, mutta ekologiset teemat ovat silti olleet kaikissa suurissa ekumeenisissa kokoontumisissa esillä.

Sisällöllisesti KMN:n keskusteluissa tärkeä teema on ollut luomiskäsitteen tulkinta, joka korostaa ihmisen vastuullisuutta luomakunnan taloudenhoitajana, ei luonnon pidäkkeettömänä hallitsijana. Toinen keskeinen keskustelunaihe on ollut jumalakäsitys, johon liittyen on pyritty nostamaan ekologisesti merkittäviä painotuksia marginaalista keskemälle. Tällainen käsitys jumaluudesta on esimerkiksi *pan-en-teismi*, jonka mukaan Jumala on sekä tämän- että tuonpuoleinen. Luominen on jatkuva prosessi, jossa Jumala toimii elämää ja olemassaoloa ylläpitäen ja uudistaen. Hän on läheisesti läsnä kaikessa olevassa mutta samalla myös sen tuolla puolen, luomakuntaansa suurempi ja käsittämättömämpi.

Kirkot ovat esittäneet kritiikkiä sellaiselle edistysuskolle, joka pohjautuu rajattoman taloudellisen kasvun ajatukseen. KMN:ssä tärkeässä roolissa on ollut *eko-oikeudenmukaisuuden* painotus, joka huomioi globaalin epätasa-arvon kysymykset. KMN:a on myös kritisoitu siitä, että sen ekologisten lausumien painotus liian sosiaalieettisesti eivätkä näin onnistu inspiroimaan kirkkojen elämää ruohonjuuritasolla. Kirkkojen käytännöissä painottuvat usein edelleen melko ihmiskeskeiset käsitykset, ja luomakunnan varjelemisen teemat jäävät sivuosaan. Tämä lienee seurausta muun muassa siitä, että kirkot eivät teologisessa työskentelyssään ole arvioineet tarpeeksi perusteellisesti läntisen maailman maailmankuvaa, joka perustuu pitkälti valistusajatteluun ja mekanistiseen (konemaiseen) käsitykseen maailmasta (Kainulainen 2005).

Monissa kirkkokunnissa ajatus ihmisistä luomakunnan taloudenhoitajina eli niin kutsuttu tilanhoitajaetiikka on keskeisin ekoteologinen lähtökohta. Tätä ajatusta kuitenkin kritisoidaan yhä laajemmin siitä, että se säilyttää hierarkkisen aselman ihmisestä luonnon yläpuolella ja erillisenä muusta olevasta. Tästä lähtökohdasta todellista siirtymää ekologisempiin elämänmuotoihin ei tapahdu. Hierarkkisia lähtökohtia KMN:n keskusteluissa haastavat esimerkiksi alkuperäiskansojen edustajat.

Ortodoksinen kirkko

Itäinen eli ortodoksinen kirkko on opetuksessaan ja teologiassaan pitkälti sivuuttanut läntiset valistuksen aatevirtaukset. Luontosuhteen kannalta tämä on mahdollistanut sen, että ortodoksisessa teologiassa lähtökohdat ovat säilyneet kokonaisvaltaisempina ja kosmisempina. Esimerkiksi varhaisten kirkon opettajien eli kirkkoisien ajattelussa maailma mielletään sakramentaalisena eli pyhänä. Tämä tulee lähelle edellä mainittua panenteistista käsitystä, jossa persoonallinen jumalakäsitys on yhdistettävissä kosmiseen. Ortodoksisessa teologiassa arvostetaan edelleen korkealle varhaisten opettajien ja kirkolliskousten näkemyksiä, joita pyritään soveltamaan nykyajan kysymyksiin (Chryssavgis 2006; Theokritoff 2022).

Ympäristökysymykset eivät ole aktiivisesti esillä kaikissa ortodoksikirkkoissa (esimerkkinä Venäjän ortodoksinen kirkko tällä hetkellä), mutta Konstantinopolin ekumeeninen patriarkaatti on toiminut viime vuosikymmeninä erittäin määrätietoisesti, erityisesti nykyisen patriarkka Bartolomeoksen johtamana. Suomen ortodoksinen kirkko toimii Konstantinopolin patriarkaatin alaisuudessa.

Vuonna 1995 perustettiin Ateenassa yhteistyöorganisaatio *Religion, Science and Environment*. Se on järjestänyt sarjan symposiumeja, joiden kautta pyritään edistämään muun muassa uskontojen, tiedeyhteisöjen, ympäristöliikkeiden ja taloudellisten toimijoiden yhteistyötä ympäristönsuojelussa. Maapallon eri vesialueilla on järjestetty kahdeksan symposiumia, esimerkiksi vuonna 1995 Egeanmerellä, 2003 Itämerellä, 2006 Amazonjoella, 2007 Grönlannissa ja viimeisimpänä 2009 New Orleansissa otsikolla *Restoring Balance: The Great Mississippi River* (Kiiveri 2007; Chryssavgis (toim.) 2009).

Patriarkka Bartolomeoksen keskeisiä painotuksia ekologisten haasteiden äärellä ovat kehoitus *ekologiseen kääntymykseen*, *eukaristinen asenne* ja *askeettinen elämäntapa*. Ekologisen kääntymyksen korostus liittyy suoraan Jeesus Nasaretilaisen julistuksen ytimeen, johon kuului kehoitus kääntymykseen eli mielenmuutokseen. Nykyajassa kääntymys saa myös maailmankuvallisen ja luontosuhteeseen liittyvän lisäulottuvuuden. Patriarkan sanoin:

Ympäristöön liittyvä problematiikka ei ole luonteeltaan ensisijaisesti eettistä. Kyseessä on ontologinen asia, joka vaatii uuden käyttäytymismallin lisäksi uutta olemisen tapaa. Katumus viittaa juuri radikaaliin kääntymykseen, uuteen näköalaan ja visioon. Kreikan katumus-merkittävä sana metanoia, joka tarkoittaa sisäistä muutosta, pitää poikkeuksetta sisälleen ajatuksen ihmisen koko maailmankuvan muuttumisesta (Bartolomeos 2009, 160).

Ortodoksinen kirkko tarjoaa mekanistisen ja ihmisen hyötyä korostavan ajattelun vaihtoehdoksi maailmankuvan, jonka mukaan luonnonympäristössä kaikella on mittakaavasta riippumatta merkityksensä osana maailmankaikkeutta. Ihmisen tulee pitää itseään Jumalan edessä vastuullisena jokaisesta elävästä olennosta. Koko luomakuntaa on kohdeltava asianmukaisella rakkaudella ja hellyydellä (emt, 162). Eukaristinen eetos viittaa siihen, miten ehtoollisen kiitosateria eli eukaristia heijastaa aineellisen maailman hyvyttä ja pyhyyttä. Ortodoksikirkkojen teologia kietoutuu kirkkojen liturgiseen elämään. Esimerkiksi vedenpyhitys on rituaali, joka ilmentää veden perustavaa pyhyyttä ja merkityksellisyyttä. Teologi Elisabet Theokritoffin mukaan eukaristia on ”totuuden hetki”, jossa kristit-

ty näkee maailman Kristuksessa. Vedenpyhitys muuttaa maailman ja koko luomakunnan "alkuperäiseksi, sellaiseksi kuin se oli maailman alussa" (Theokritoff 2022, 231). Rituaalin tarkoitus on myös vahvistaa kristittyjä pitämään huolta maailman vesistä.

Askeettinen eetos merkitsee kurinalaista pyrkimystä suojella luomakunnan lahjaa. Se on kamppailua itsehillinnän saavuttamiseksi ja elämäntavan kohtuullistamiseksi (Bartolomeos 2009, 145). Uusimpana ortodoksisena kannanottona yhteiskunnallisiin kysymyksiin toimii asiakirja *Maailman elämän edestä*, joka julkaistiin vuonna 2020. Se sisältää luvun *Tiede, teknologia ja luonnollinen ympäristö*. Luvussa otetaan pääosin hyvin myönteinen kanta teknologiseen kehitykseen, mutta muistutetaan myös ihmisen vastuusta luomakunnan tasapainon palauttamisessa. Eläinnäkökulma on selkeästi mukana.

Ortodoksisen teologian syvällisestä hengellisestä annista huolimatta ortodoksia kirkkoja on arvosteltu siitä, että niiden teologia ei useinkaan johda käytännön ekologiseen toimintaan. Kenties ortodoksisen ekologisen ajattelun vaikuttavuutta vähentää sen tietty patriarkalisuus eli ajattelun miesvaltaisuus sekä hierarkkisuus. Kirkkoisien ajattelu ammensi paljon aikansa hellenistisestä filosofiasta, jonka yhteensovittaminen vaikkapa Raamatun syntyajan maailmankuvan kanssa ei ole ongelmaton. Kirkon varhaisten opettajien ajatuksia joutuu ajoittain valikoimaan, avaamaan ja selittämään melko paljon, ennen kuin niiden ydin avautuu omassa ajassamme.

Katolinen kirkko

Katolisen kirkon profiili ympäristöasioissa on nykyisen paavi Franciscuksen aikana korkea. Paavi valitsi nimensäkin pyhän Franciscus Assisilaisen (1181-1226) mukaan, joka tunnetaan erityisesti läheisestä yhteydestään köyhiin, eläimiin ja koko luomakuntaan. Franciscus Assisilaisen elämä tarjoaa kristillisille kirkkoille esikuvan ei-hierarkkisesta yhteydestä muuhun luontoon, minä-sinä -suhteesta kaiken olevan kanssa.

Paavin yhteistyö ympäristöteemoissa patriarkka Bartolomeoksen kanssa on lämminhenkistä. On kuitenkin hyvä huomioda, että katolisessa maailmassa on kuulunut tärkeitä ääniä jo pitkään hieman toiselta suunnalta, naisten taholta.

Yhdysvaltalainen Rosemary Radford Ruether (1936-2022) tarkasteli jo 1970-luvulla kristillistä traditiota sekä globaalista naisnäkökulmasta että ekologisesta perspektiivistä. Kyse on siis ekofeministisestä teologiasta, jota Ruether kehitti eteenpäin teoksessaan *Gaia & God. An Ecofeminist Theology of Earth Healing* (Ruether 1993).

Samoin 1970-luvulta alkaen Latinalaisessa Amerikassa on ennen muuta katolisen kirkon parissa syntynyt merkittävää teologista ajattelua, niin kutsuttua vapautuksen teologiaa. Kyse on tradition tulkinnasta köyhien näkökulmasta, mutta viime vuosikymmeninä tulkin-tahorisontti on laajentunut myös ekologisiin kysymyksiin.

Brasilialainen Ivone Gebara (s. 1944) vie ekofeministisessä ajattelussaan keskustelua maailmankuvien kysymyksiin. Hän etsii kokonaisvaltaisempaa maailmankuvallista lähtökohtaa uskontulkinnolle kuin minkä mekanistinen malli tarjoaa. Vaihtoehto on orgaaninen ja holistinen eli maailma mielletään elävänä kokonaisuutena, jossa kaikki osat ovat riippuvaisia toisistaan. Gebaran tietokäsitys on integroiva: koska globaalit ongelmat kietoutuvat toisiinsa, tulee tiedon ja ekologisten teologiankin olla moniulotteista. Gebaran teologiassa tulevat yhteen köyhien naisten näkökulmat, ekologiset kysymykset erityisesti kaupunkiolosuhteissa sekä syvän hengellisyyden kysymykset (Kainulainen 2005).

Katolisen kirkon johdon suhtautuminen vapautuksen teologiaan ja ekofeministiseen teologiaan on ollut ajoittain varauksellinen, mutta nykyinen argentiinalaissyntyinen paavi Franciscus suosii monia vapautuksen teologian painotuksia sekä mantereen uusinta, alkupe-räiskansojen tuottamaa teologista ajattelua – jossa luontoyhteys on merkittävä lähtökohta (aiheeseen palataan hetken päästä).

Paavi Franciscus julkaisi vuonna 2015 arvovaltaisen ensyklikan eli kiertokirjeen *Laudato si' (Ole ylistetty)*, joka keskittyy kulttuuriseen ja teologiseen analyysiin ympäristökriisin syistä sekä pohdintaan, mihin suuntaan ihmiskunnan tulee suunnata kulttuurista muutosta. Tekstin otsikko on kunnianosoitus Franciscus Assisilaisen tunnetulle hymnille.

Laudato si' esittää vetoomuksen kaikille kristityille sekä kaikille ”hyvän tahdon ihmisille” ympäri maapalloa, kyseessä on ”kiireellinen haaste suojella yhteistä kotiamme”. Paavi kutsuu vuoropuheluun, jonka teemoja ovat muun muassa seuraavat:

...läheinen yhteys köyhien ja maapallon haurauden välillä; vakaumus, että kaikki maailmassa liittyy läheisesti yhteen; kritiikki teknologiasta johtuvia uusia paradigmoja ja vallan muotoja kohtaan; kehoitus etsiä uusia tapoja talouselämän ja edistyksen ymmärtämiseen; jokaisen luodun oma arvo; ekologian inhimillinen merkitys; vilpittömien ja rehellisten keskustelujen tärkeys; kansainvälisen ja paikallisen politiikan vakava vastuu; kertakäyttökulttuuri ja uusi elämäntapa. (§ 16)

Paavi liittyy heihin, jotka pitävät katteettomana luottamusta siihen, että ympäristökriisi on ratkaistavissa pelkästään uusilla teknologioilla. Hän analysoi perusteellisesti nykyistä teknologiasuhdetta, jota hän kutsuu *teknokraattiseksi paradigmaksi*. Kritiikki liittyy esimerkiksi siihen, miten teknologian erikoistuminen ja tiedon sirpaloituminen vaikeuttaa kokonaiskuvan saamista maailman tilasta. Globalisoituva teknologia samanlaistaa kulttuureita ja näin köyhdyttää ihmiskunnan näkökulmia. Jatkuvien teknologisten uutuuksien kasautuminen vie ihmismieltä kohti pinnallisuutta sekä vaikeuttaa pysähtymistä ja elämän syvällisyyden löytämistä. ”Päätöksentekokyky, autenttinen vapaus ja tila yksilöiden itsenäiselle luovuudelle vähenevät.” (§ 106-114) Vastapainoksi paavi kaipaa erilaista katsomistapaa, ajattelua, politiikkaa, kasvatusta, elämäntapaa ja hengellisyyttä, jotka auttavat ihmiskuntaa asettamaan rajat ja opettavat välttämätöntä itsehillintää (*clear-minded self-restraint*, §105).

Rajojen asettaminen liittyy kristillisen luostaritradition ihanteeseen kohtuullisesta, yksinkertaisesta elämästä. Kristillinen hengellisyys tarjoaa toisenlaisen tavan ymmärtää mitä on elämän laatu ja rohkaisee ”profeetalliseen ja mietiskelevään elämään, kykyyn iloita syvästi pitämättä kulutusta pakkomielteenä” (§ 222). Paavikin käyttää ekologisen käännyksen käsitettä. Se sisältää myös ”yhteiskunnallisen rakkauden” ulottuvuuden, joka hänen mukaansa innoittaa ajattelemaan suuria strategioita pysäyttämään ympäristömme tuhoutumisen (§ 231).

Paavi Franciscuksen teksti on herättänyt maailmanlaajaa huomiota ja keskustelu teemoista on jatkunut. Lisäksi paavi julkaisi keskustelua kannattelemaan kannanottonsa *Laudate Deum* vuonna 2023, Dubain ilmastokokouksen (COP28) alla. Kyseinen teksti lähinnä kertoo *Laudato si'*n keskeisiä painotuksia. On merkittävää, että kristillisten kirkkojen vaikutusvaltaisimmat johtajat, paavi Franciscus ja patriarkka Bartolomeos käyttävät sanan valtaansa ympäristökriisin hillitsemiseksi – kuitenkin kaivattua laajaa kulttuurista muutosta ei toistaiseksi ole selkeästi nähtävissä.

Suomessa katolisen kirkon jäsen, esseisti Antti Nylén on arvioinut paavin kannanottoja muun muassa esseessään *Huutavan ääni Pietarinkirkossa* (2016). Nylén arvostaa paavin otetta, hän kommentoi *Laudato si'* tä muun muassa seuraavasti: ”Kiertokirje on suoraviivainen hätä- ja taisteluhuuto.” Nylénin mielestä teksti ei ole erityisen filosofista tai teologista, sillä peruslähtökohdat kuten kaikkien olentojen itseisarvo Jumalan luotuina ovat ”selviä asioita”. Kuitenkin Nylén näkee paavin kannanotossa myös merkittäviä heikkouksia, jotka liittyvät ensinnäkin kyvyttömyyteen nähdä patriarkaalisuus perustavana ongelmana: ”Kirkon, kuten kaikkien valtainstituutioiden, hierarkkiset ja eriarvoistavat käytännöt tuottavat sortoa ja alistavia rakenteita maailmassa, kaukanakin itse instituutioista.” Toinen suuri puute kirjoittajan mukaan on se, ”ettei paavi suoraan sano kehota vauraan lännen ihmisiä ryhtymään kasvissyöjiksi” – Nylén itse on profiloitunut eläinkysymyksissä.

Paavin ja sitä kautta koko nykyisen katolisen kirkon hengellisessä opetuksessa on monia merkittäviä painotuksia, mutta näyttää siltä, ettei kaivattu ekologinen kääntymys vaikuta riittävän syvästi kirkon oman teologian syvärakenteiden tasolla. Franciscus Assisilaisen tai katolisten naisteologiien avaamia mahdollisuuksia ei ole hyödynnetty. Esimerkiksi *Laudato si'* ei selkeästi käsittele luonnon pyhyiden tai luonnonhallinnasta irtautumisen teemoja.

Protestanttiset kirkot

Reformoidut ja helluntaikirkot

Reformoiduilla kirkkoilla viitataan 1500-luvun eurooppalaisessa reformaatioissa luterilaisuuden rinnalla syntyneisiin, muun muassa kalvinistisiin kirkkokuntiin. Monet läntisessä Euroopassa vaikuttavat reformoidut kirkot ottavat ajattelussaan vakavasti yhteiskunnalliset kysymykset.

Tässä yhteydessä on mainittava sveitsiläinen teologi Jürgen Moltmann (1926-2024), joka julkaisi vuonna 1985 teoksen *Gott in der Schöpfung* Jumalasta ja luomisesta/luomakunnasta. Ekoteologisessa teoksessaan hän tarttui teologisiin ydinkysymyksiin ja pyrki laajentamaan kristillistä ymmärrystä pelastuksen luonteesta. Pelastus ei ole hänen mukaansa vain jotain ihmisyyksilöä koskevaa tai vain kuoleman jälkeistä todellisuutta, vaan käsitys pelastuksesta näyttäytyy kokonaisvaltaisempana jo varhaiskirkon ajattelussa. Pelastuksella on myös tämänpuoleinen, yhteiskunnallinen ja luomakunnan eheyttä koskeva ulottuvuutensa. Moltmann kirjoittaa muun muassa kaiken elämän pyhydestä ja loukkaamattomuudesta. Pelastus toteutuu siinäkin, kun ihmiset pyrkivät säilyttämään, suojelemaan ja hoivaamaan kolmiyhteisen Jumalan luomaa elämää (Kärkkäinen 2022).

Tällaisen teologian vahvistuminen tuo kirkkojen ruohonjuuritasolle painetta pitää ekologiset kysymykset toiminnan ytimessä eikä jonain kehällisenä ja valinnanvaraisena näkökulmana. Protestanttien kirkkojen tradition tulkinnat ovat olleet huomattavan ihmiskeskeisiä, mutta Moltmannin teologia on siirtänyt painopistettä siihen suuntaan, että pelastuksen teemat kietoutuvat yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja luonnon vaalimisen teemoihin.

Reformoitujen kirkkojen ”perillisiä” ovat lisäksi monet varsinkin Yhdysvalloissa vahvasti vaikuttavat niin kutsutut evankelikaaliset kirkot. Niiden suhtautumista ympäristökriisiin värittää usein teeman sivuuttaminen tai lopunajallisen suuren käänteen odottaminen – sellaisen universaalin kriisin äärellä katsotaan, että ihmisten (ympäristö)teoilla ei ole merkitystä (Santmire 2006). Evankelikaalisissa kirkkoissa aiemmin orastanut ympäristövastuullinen teologia on 1990-luvulta alkaen vaihtunut pitkälti ilmastodenialismiksi eli ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen kiistämiseksi (Pogue 2023).

Latinalaisessa Amerikassa katolisen kirkon jäsenmäärä ja vaikutus vähenee. Tilalle on noussut protestanttisia helluntaikirkkoja, joiden pelastuskäsitys on yleensä melko yksilö- ja ihmiskeskeinen.

Luterilaiset kirkot

Luterilaisista näkökulmista ihmisen luontosuhteen kysymyksiin voi mainita varhaisen ekoteologin Joseph Sittlerin (1904-1987) ajattelun. Yhdessä muutamien ortodoksiteologien kanssa Sittler nosti luontoteeman Kirkkojen maailmannneuvoston esityslistalle jo 1950-luvulla. Hän halusi laajentaa ihmiskeskeistä ajattelua kosmisemmaksi, hän puhui muun muassa ”kosmisesta Kristuksesta” (Bouma-Prediger 2012).

Myöhemmässä luterilaisessa teologiassa ekologista näkökulmaa on kehittänyt muiden muassa yhdysvaltalainen Paul Santmire. Hänen tuotannossaan ovat vahvasti mukana myös hengelliset sekä liturgiset eli rituaaleihin ja kirkon jumalanpalveluselämään liittyvät painotukset. Australialainen raamatuntutkija Norman Habel on toimittanut kattavan ja melko radikaalisti ajattelua uudistavana pidetyn teossarjan ekologisesta raamantutustilinnasta. Larry Rasmussen on soveltanut luterilaisuudelle tärkeää niin kutsuttua *ristin teologiaa* luonnon kärsimykseen. Kyse on ajatuksesta, että Jumala on läsnä myös luontokappaleiden kärsimyksessä ja että ydinsanoma pelastuksesta/ylösnousemuksesta koskee luontoakin (Pihkala 2016).

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ympäristökriisin haasteeseen on vakavasti havahduttu 1980- ja 1990-luvuilla. Tuolloin julkaistiin käytännöllisiä ekologisen elämäntavan oppaita, lisäksi teologi Juhani Veikkola pohti periaatteellisia kysymyksiä teoksessaan *Yhdessä luomakunnan kanssa* (1992). Kirkon oma ympäristödiplomijärjestelmä perustettiin vuonna 2001.

Uskontotieteilijä Heikki Pesonen väitteli kirkosta ympäristötoimijana otsikolla *Vihertyvä kirkko* vuonna 2004. Teologi Pauliina Kainulainen väitteli Ivone Gebaran ekofeministisestä tietokäsityksestä ja teologiasta vuonna 2005. Myös teologi Panu Pihkala on väitellyt ekoteologisesta aiheesta sekä nostonut suomalaiseen keskusteluun ympäristötunteiden näkökulmaa.

Kirkon teologisesti vahvin kannanotto ekologisiin kysymyksiin on vuonna 2008 julkaistu *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma*. Sen teologis-hengellisissä lähtökohdissa analysoidaan ilmastokriisin kulttuurihistoriallisia lähtökohtia, kuten läntisen maailmakuvan yksipuolista järjen ja hyödyn korostusta, mutta myös kristinuskon kaksijakoista vaikutusta luontosuhteen kysymyksissä. Sen jälkeen ilmasto-ohjelma käsittelee Raamatun antia ”ympäristövastuun ja muutosvoiman lähteenä” sekä etenee ”teologisiin ja eettisiin perusteisiin.”

Otsikon tiivistämät kolme keskeistä lähtökohtaa kirkon ympäristövastuulle ovat Jumalan armossaan antamista lahjoista nouseva *kiitollisuus*, joka saa toimimaan luonnon hyväksi ja *kunnioitus*, joka rajoittaa ihmisen ahnetta taipumusta riistää luonnon lahjoja. Käytännössä nämä periaatteet johtavat pyrkimykseen *kohtuullistaa* elämäntapaa olennaisesti, ja ilmasto-ohjelma esittää viimeisessä pääosiossaan runsaasti konkreettisia suosituksia seurakunnille ja niiden jäsenille. Lisäksi painotetaan, että kirkon tulee käyttää vaikutusvaltaansa eli ”profeetallista ääntään”, yhdistäen voimansa myös muiden uskontojen edustajien kanssa.

Olennaisin teologinen linjanveto liittyy siihen, miten kunnioituksen asenne nousee sen tunnistamisesta, että luomakunta on pyhä, koska ”kolmiyhteinen Jumala on läsnä luodussaan”. Tällainen panenteistinen jumalakäsitys esiintyy jo reformaattori Martti Lutherin teologiassa, ja ilmasto-ohjelma nostaa sen esiin osaksi nykykirkon virallista opetusta.

Vuonna 2019 ilmasto-ohjelma sai rinnalleen kirkon ilmasto- ja energiastrategian *Hiili-neutraali kirkko 2030*. Ohjelma on käytäntöön painottuva, teologiset perusteet säilyivät samoina kuin ilmasto-ohjelmassa.

Kirkon sisällä toimi myös merkittävä runoilija-teologi Anna-Maija Raittila (1928-2012). Hänen luonnosta ammentava ajattelunsa on vaikuttanut huomattavasti esimerkiksi nykyiseen virsikirjaan sekä niin kutsuttuun hiljaisuuden liikkeeseen, joka on olemukseltaan hengellinen uudistusliike. Raittilan jalanjäljissä Pauliina Kainulainen on teologisessa työskentelyssään pyrkinyt viemään keskustelua maailmankuvien tasolle. Hän esittää yhtenä maailmankuvallisena vaihtoehtona huomion kiinnittämisen suomalaisen kulttuurin itämerensuomalaiseen kerrostumaan ja sen ekologisesti ajankohtaisiin piirteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi tasapainon ihanne jatkuvan ja rajattoman kasvun sijaan, kohtuullisuus sekä kunnioittava, mahdollisimman epähierarkkinen suhde eläimiin läheisinä sukulaisina (Kainulainen 2013).

Uusin vaihe kirkon ekologisessa työskentelyssä liittyy eläinsuhteeseen. Keskustelulle antoi sykäyksen pappi Kari Kuulan kolumni, joka herätti värikkään keskustelun. Kirkkohallitus julkaisi tematiikasta artikkelikokoelman *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä* vuonna 2023.

Protestanttisten kirkkojen vahvuutena pidetään käytännön ekologisten toimien määrätietoista kehittelyä. Tavoitteet eivät kuitenkaan aina toteudu kirkkojen ruohonjuuritason ratkaisuissa. Esimerkiksi Suomen luterilaisten seurakuntien suhtautuminen metsiensä käsittelyyn on jatkuvasti kiistanalaista. Seurakunnissa pääpaino on metsien taloudellises- sa arvossa, vaikka teologiset periaatteet kehottavat vaalimaan metsien muitakin arvoja. Muutos moniarvoisempaan tarkastelutapaan on käynnissä, mutta hitaasti.

Protestanttisuus on opetuksessaan melko avointa tradition soveltamiseen yhä uusissa tilanteissa. Monissa protestanttisissa kirkoissa on otettu askelia esimerkiksi naisten tai seksuaalivähemmistöihin kuuluvien täyden ihmisarvon ja toimintamahdollisuuksien tunnustamiseen – tästä huolimatta myös näiden kirkkojen opetus näyttäytyy monille jäykkänä ja vieraannuttavana. Tällä hetkellä perinteiset protestanttiset kirkot länsimaissa hiipuvat, mikä vaikuttaa myös niiden painoarvoon ekologisina toimijoina.

Anglikaaninen kirkko

Anglikaanisen kirkkokunnan suhdetta ympäristökriisin teemoihin värittää pitkälti käytännönläheinen suuntautuminen. Monet teologit ovat panostaneet luonnontieteiden ja teologian väliseen dialogiin (Conradie 2023). Merkittävä ekofeministinen anglikaaniteologi Sallie McFague on tarkastellut uskonnollisen kielen metaforien merkitystä: millaisia voivat olla patriarkaalisesta painolastista irrottautuvat, ei-hierarkkiset ja ekologisessa keskustelussa mielekkäät jumalakäsitteet. McFaguen tunnetuin teos on *The Body of God* (1993). Hän on käsitellyt tuotannossaan myös ekologisen talousajattelun teemoja teologisesti (Montfoort 2022).

Anglikaanikirkosta kannattaa huomioida sen parissa syntynyt *eläinteologia*, joka on antanut syytyksensä eläinnäkökulman vahvistumiseen eri kirkkokunnissa. Merkittävin yksittäinen tämän suuntauksen edustaja on brittiteologi Andrew Linzey. Linzeyn mukaan useat kristityt pitävät eläimiä vain Jumalan luomina ihmisen käyttötavaroina eivätkä itseisarvoisina olentoina. Linzey haastaa teologisesti perustellen kirkot mukaan kamppailuun eläinten kärsimyksen minimoimiseksi. Eläinten kärsimyksen ohittamisen voi ajatella Kristuksen ohittamiseksi (Witick 2023).

Ihmisten eläinsuhteen teema on pitkään ollut epäkiinnostava ja marginaalinen kirkkojen elämässä. Tilanne on kuitenkin muuttumassa ja eri puolilla maailmaa teologian ihmiskeskeisyys on tässä suhteessa vähentynyt (Laitila 2007).

Alkuperäiskansojen näkökulmia

Maailman alkuperäiskansojen kulttuurit ovat moninaisia, mutta niissä on samansuuntaisia painotuksia, jotka ovat ympäristökriisin keskellä arvokkaita. Eri kirkkokuntien sisällä alkuperäiskansoihin kuuluvat ihmiset ovat tuottaneet ajattelua ja rituaaleja, joilla voi olla annettavaa koko ihmiskunnalle. Alkuperäiskansojen filosofit ja teologit tuovat yhteen oman kulttuurinsa ja globaalin valtakulttuurin vahvuuksia. He edellyttävät samalla luopumista siitä, että eurooppalaisen ajattelun perinteiset kriteerit määrittelevät, mikä on nykytilanteessa merkittävää pohdintaa ja mikä ei.

Kahtena suppeana esimerkkinä alkuperäiskansojen ajattelusta palvelevat tässä Bolivian aimaraintiaanin María Chavez Quispen ja Norjan saamelaisen Tore Johnsenin teologiset näkemykset. Chavez Quispe (1975-2012) lähti ajattelussaan liikkeelle luonnon pyhyiden käsityksestä ja maan keskeisestä hengellisestä merkityksestä kansansa maailmankuvassa. Hän ymmärsi maan elävänä todellisuutena, joten maan ja ihmisen molemminpuolisen, vastavuoroisen huolenpidon suhteet ovat mahdollisia. Rituaalein palautetaan ja ylläpidetään sekä ihmisen sisäistä tasapainoa että hänen tasapainoista suhdettaan Äiti maahan. Jumala ymmärretään paitsi Luojana myös elämän tasapainon Ylläpitäjänä. Maa osallistuu Jumalan pelastavaan työhön omien tasapainottavien mekanismiensä kautta. Mutta aimaroiden teologiassa maailmankuva ei ole mekanistinen vaan orgaaninen, ja Chavez Quispe kritisoi kulutuskeskeistä valistuksen rationaliteettia (Chavez 2012).

Luterilaisen Tore Johnsenin (s. 1969) teologinen pääteos on *Sámi Nature-Centered Christianity in the European Arctic. Indigenous Theology beyond Hierarchical Worldmaking* (2022). Kuten otsikko kertoo, Johnsen löytää oman kansansa maailmankuvasta vaihtoehtoon kirkkoisä Augustinuksen ja Lutherin paaluttamalle hierarkkiselle maailmanymmärrykselle. Johnsenin teologia haastaa ajattelurakenteet, jotka tänäkin päivänä mahdollistavat muiden ihmisryhmien ja luonnon kolonisaatiota. Alkuperäiskansojen ajattelussa on aineksia, joiden myötä irtautuminen luonnonhallinnan korostuksesta mahdollistuu. Mutta toistaiseksi alkuperäiskansojen ääni kuuluu globaalissa keskustelussa melko heikosti.

Heikkoja signaaleita

Millaisia heikkoja signaaleita eli ensioireita merkittävistä muutoksista yllä hahmoteltu suppea kokonaiskuva maailman kristillisten kirkkojen reaktioita ympäristökriisiin sisältää? Heikot signaalit tuntuvat usein yllättäviltä, ehkä naurettavilta tai epärealistisilta, mutta juuri sellaisina ne saattavat väläyttää jotain vaikeasti ennakoitavasta tulevaisuudesta.

Maailmankuvan muutos kokonaisvaltaisemmaksi

Millaisilla toimilla voi olla vaikuttavuutta muuttaa ihmiskunnan itsetuhoista kulttuurista suuntaa? Sitran mukaan muutosta kaivataan ennen muuta maailmankuvien ja uskomusten tasolla. Uskonnot liikkuvat tällä tasolla, vaikka vallitseva länsimainen – valistuksen jälkeinen – maailmankuva pyrkii aliarvioimaan hengellisyyden ulottuvuutta.

Uskonnonfilosofi Sami Pihlström näkee valistusajattelun monet puolet: "...vaikka valistuksen tieteellis-teknologinen edistys on ollut ihmiselle tavattoman siunauksellista, sillä on myös kääntöpuolensa: ihmisjärjen ja inhimillisen sivilisaation syvä mielekkyyss- ja legitimaatiokriisi". Vaikka Pihlström toteaa, ettei maailmankatsomuksellisissa tai ekologisissa kohtalonkysymyksissä ole helppoja ratkaisuja, hän sitoutuu silti valistuksen perintöön, siis näkemykseen ettei maailmassa ole tieteellisen tarkastelutavan tuolla puolen havaittavaa "taikaa" tai "lumoa" (Pihlström 2024).

Kristilliset kirkot haastavat valistuksen maailmankuvan ytimen puhuessaan maailman sakramentaalisuudesta ja pyhydestä eli lumosta. Tämä on välttämätön maailmankuvallinen laajennus, mikäli halutaan että ihmiskunta löytää teitä sellaiseen kulttuuriin, joka kykenee selkeäjärkiseen itsensä rajoittamiseen. Luonnon pyhyiden tunto tuo mukanaan syvän kunnioituksen ja rajan tajun siinä, miten pitkälle ihminen voi hyödyntää muuta luontoa. Luonnon pyhyiden teema on noussut tärkeäksi esimerkiksi ortodoksisessa keskustelussa ja heikkona signaalina myös suomalaisten kirkkojen elämässä.

Kokonaisvaltaisempi maailmankuva, joka sisältää käsityksen luonnon pyhydestä, on edellytys sille, että kristillinen teologia todella irtautuu ihmiskeskeisyydestä ja luonnonhallinnan korostuksesta. Mikäli kirkot kulkevat tähän suuntaan, ne voivat vaikuttaa myös laajemmin modernin globalisoituneen maailmankuvan muutokseen kokonaisemmaksi. Monet kyseenalaistavat edistyksen "tavattoman siunauksellisuuden" nykymuodossaan ja etsivät uudenlaista, ekologisesti kestävää edistyksen määritelmää. Heikkoja signaaleja toisenlaisista tavoista ymmärtää hyvä elämä on havaittavissa erityisesti siinä, miten alkuperäiskansojen viisautta nostetaan esiin sekä kirkoissa että niiden ulkopuolisessa keskustelussa (West 2021).

Teknologia ja kyky rajoittaa itseään

Historioitsija Yuval Noah Harari käsittelee uusimmassa teoksessaan *Nexus* (2024) ihmisen luomia tietoverkkoja, erityisesti tekoälyn olemusta ja merkitystä jo tällä hetkellä esimerkiksi totalitarististen hallintojen valvontakoneistoille. Hararin mukaan olemme luoneet eietietoisien, mutta hyvin voimakkaan vieraan älyn. Ihmisten on luovuttava omahyväisyydestä ja kyettävä luomaan tasapainoisia tietoverkkoja, jotka hillitsevät omaa voimaansa. Muuten vieras äly ”voi riistäytyä hallinnastamme ja vaarantaa oman lajimme lisäksi lukuisia muita elämänmuotoja” (Harari 2024).

Harari tunnustautuu uskonnottomaksi ja ennustaa uskontojen näivettyvän teknologian valtaamassa maailmassa. Herää kysymys, mistä sitten löytyy vastavoima potentiaalisesti erittäin vaaralliselle, tekoälyn valtaan liittyvälle kehityssuunnalle. Hararin teos ei juurikaan osoita suuntaa. Kristillisissä kirkkoissa näkyy heikkoja signaaleja siitä, että ”teknologiselle paradigmalle” etsitään tietoisesti vaihtoehtoisia malleja ja että kirkot voivat osoittaa johtajuutta tässä tilanteessa. Erityisesti paavi Franciscuksen kiertokirje *Laudato si'* on huomionarvoinen.

Myös maailman alkuperäiskansat tarjoavat vaihtoehtoisia maailmankuvallisia lähtökohtia, joissa ammennetaan yhteydestä pyhänä kunnioitettavaan maahan. Elämän merkityksellisyys ei liity teknologiaan vaan pyrkimykseen elää luonnon rajoja kunnioittaen, vuodenaikojen ja elinkeinojen omassa rytmissä. Maailmakuva voi olla sekä että -luonteinen eli siinä valikoidaan elämää kunnioittavia piirteitä sekä valistuksen perinnöstä että perinteisestä ekologisesta tiedosta.

Kohtuullistaminen

Kirkkojen hengellisessä opetuksessa toistuu tienä hyvään elämään kohtuullistamisen tavoite. Teema yhdistää kristillisiä kirkkoja myös muihin uskontoihin ja kansalaisliikkeisiin, joissa sama ihanne nähdään tärkeänä. Esimerkiksi niin kutsuttu vihreä siirtymä fossiilisista polttoaineista uusiutuviin osoittautuu itsepetokseksi, ellei samalla energian ja raaka-aineiden tarvetta olennaisesti kohtuullisteta. Lukemattomat uudet tuuli- ja aurinkovoimalat, sähköautot ja älylaitteet sekä niiden käyttäminen vaativat koko ajan valtavasti raaka-aineita, luonnon aarteita.

Kirkkojen anti ylikulutuksesta irtautumiseen kumpuaa niiden hengellisestä opetuksesta, joka kehottaa irti päästämisen asenteeseen ja sisäisen vapauden tavoitteluun. Sisäinen vapaus ja merkityksellisuuden tunne täyttävät sitä tyhjiötä, jota moni valistuksen jälkeisessä maailmassa yrittää täyttää kuluttamalla. Heikkona signaalina näyttäytyy se, miten kirkkojen vanhaa mietiskelyperinnettä sovelletaan kohtaamaan tällaiset ylikuluttavan ajan kysymykset (Kainulainen 2019).

Kohti kunnioittavaa eläinsuhdetta

Kirkkojen ajattelun muutos ihmisen ja muiden eläinten suhteen määrittelyssä on vasta pääsemässä vauhtiin, mutta siirtymä näyttäytyy heikkona signaalina, sillä esimerkiksi monille nuorille eläinsuhteen kysymykset ovat yhä suuremmassa määrin ohittamattomia. Nykymaailmassa niin kutsuttujen tuotantoeläinten määrä on valtava ja eettiset ongelmat eläinten kasvattamisessa ihmisten ruoaksi ovat massiivisia. Samalla eläintuotantoon liittyy suuria ilmastovaikutuksia. 25 vuoden perspektiivillä tarkastellen on selvää, että ruoantuotannon rakenteet tulevat muuttumaan suuresti.

Kohtuullistamisen teema liittyy vaikkapa siirtymään lihansyönnistä kasvispainotteisempaan suuntaan. Tällainen heikko signaali näkyy esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelmassa *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus*. Metsien ja soiden käsittely liittyy villien eläinten elinmahdollisuuksien turvaamiseen tässä ajassa, jota leimaa ihmisen kiihdyttämä sukupuuttoaalto. Heikkona signaalina nostettakoon tästä teemasta Ruotsin luterilaisen kirkon seurakunnan liittyminen kansalaisliikkeiden kamppailuun tärkeiden soiden suojelemiseksi: uhatun suon reunalla vietettiin jumalanpalvelus (Johansson 2024).

Kirkoissa mystiikan eli hengellisen syvätason arvostuksen kasvu liittyy myös eläinsuhteeseen, sillä perinteisesti monet pyhät miehet ja naiset ovat olleet tunnettuja harmonisesta yhteydestään eläimiin. Vastavuoroiset ystävyyden siteet ihmisen ja esimerkiksi leijonan tai karhun välillä on nähty esikuvana tavoiteltavasta ”paratiisin kaltaisesta” elämänmuodosta.

Hiljaisuuden voima

Mystiikan syvätasolla kirkkokuntarajat eivät painotu. Hengelliset aarteet ovat yhteisiä. Perinteisesti hiljaisen, mietiskelevän rukouksen katsotaan johtavan myös konkreettiseen toimintaan oikeudenmukaisemman maailman puolesta, joskus radikaaleinkin tavoin.

Selkeänä tämän hetken trendinä näkyy, että vakavien globaalien kriisien keskellä monissa kirkkokunnissa korostuu konservatiivisuus ja sisäänpäin kääntyneisyys. Heikkona signaalina voi kuitenkin havaita myös profeettallisen ulottuvuuden vahvistumista. Se ilmenee vaikkapa siinä, miten hiljaisuudesta ammennetaan voimaa muuttaa maailmankuvaa, teologiaa ja toimintaa.

Suomessa eräs tällainen heikko signaali on hiljaisuuden liikkeen sisällä vaikuttava luonto-hengellisyyden painotus. Se sisältää myös aineksia uudentyypiseen ajatteluun, jossa luonto itse halutaan kokea teologian tekijänä. Luontohengellisyyden näkökulmasta on mielekästä viedä esimerkiksi seurakunnan toiminta aina kun mahdollista ulkoilmaan, luomakunnan keskelle. Tämä tuo uusia ulottuvuuksia esimerkiksi diakoniatyöhön päihde-ongelmaisten kanssa, lapsi- ja nuorisotyöhön tai jumalanpalveluselämään. Pyhiinvaellusten suosio on nousussa myös protestanttisessa maailmassa. Tradition ilmaiseeseen etsitään uudenlaista, epähierarkkista, kehoollista ja luontolähtöistä kieltä, joka olisi ymmärrettävää heillekin, joita vallitseva kieli vieraannuttaa. Hengellisyys saa erityisesti län-

simaissa myös uskonnottomia muotoja, mitä ei tarvitse kokea kirkkojenkaan kannalta ongelmana vaan luontevana yhteistyön pohjana (Jokela 2021).

Hengellisellä syvätasolla maailman eri uskonnoilla on enemmän yhtymäkohtia kuin opillisella ylätasolla. Hiljainen mietiskely lähtökohtana avaa teitä uskontojen tiiviimpään verkostoitumiseen ympäristökriisin keskellä, missä kaivataan vastavoimaa ”teknokraattiselle paradigmalle” (Hellqvist 2021).

25 vuoden perspektiivissä ilmastonmuutos ja muut ekologiset ongelmat muuttavat ihmisten elinolosuhteita voimakkaasti. Tästä seuraa konflikteja ja siirtolaisvirtoja. Teknologian kehitys on niin nopeaa, ettei ihmisen mielen hidas evoluutio pysty siihen mielekkäästi sopeutumaan. Tästä on jo nyt näkyvissä oireita esimerkiksi nuorten ahdistusepidemiana. Heikkona signaalina on kuitenkin havaittavissa pyrkimyksiä löytää keinoja varjella ihmisen mielen vapautta ja tasapainoa – esimerkiksi hakeutumalla hiljaisuuteen ja fyysiseen luontoyhteyteen.

Viimeaikaiset kyselytutkimukset antavat viitteitä, että nuorten kiinnostus kristinuskon sisällöllisiin kysymyksiin on vähitellen kasvamassa. Nähtäväksi jää, yhdistyykö tämä nuorten ekologiseen aktivismiin. Todennäköisesti nuoret turvautuvat tulevaisuuden maailmassa yhä enemmän myös suoraan toimintaan. Jos kirkot ottavat ekologiset kysymykset vakavasti, ne voivat tukea nuoria siihen suuntaan, että toiminta toteutuu väkivallattomana vastarintana.

Hengellisyiden traditiosta voivat kaikenikäiset löytää keinoja säilyttää mielen toimintakyky kaoottisissakin olosuhteissa. Vanhojen valtarakennelmien mureneminen avaa teitä toisenlaisen, mielekkäämmän yhteisöllisyyden rakentamiseen. Kirkkojen havahtuminen ympäristökriisiin ja painopisteiden muutokset niiden opetuksessa ovat kokonaisuudessaan vielä melko heikko signaali, mutta merkitykseltään kasvava.

Kirjallisuutta

Bartolomeos, patriarkka (2009) *Mysterin kohtaaminen. Ortodoksinen usko nykymaailmassa*. Suom. Ari Koponen. Alkup. 2008. Helsinki: Maahenki.

Bouma-Prediger, Steven (2012) Joseph Sittler (1904-1984) – The Cosmic Christ. Teoksessa Ernst M. Conradie (ed.) *Creation and Salvation, Vol. 2: A Companion on Recent Theological Movements*. Studies in Religion and the Environment, Vol. 6. Zürich: LIT, 96-101.

Chavez Quispe, María (2012) Land as Mother: An Indigenous-Theology Perspective. Teoksessa Ernst M. Conradie (ed.) *Creation and Salvation, Vol. 2: A Companion on Recent Theological Movements*. Studies in Religion and the Environment, Vol. 6. Zürich: LIT, 305-309.

Chryssavgis, John (2006) The Earth as Sacrament. Insights from Orthodox Christian Theology and Spirituality. Teoksessa Roger S. Gottlieb (ed.) *The Oxford Handbook of Religion and Ecology*. Oxford: Oxford University Press, 92-114.

Chryssavgis, John (2009, ed.) *Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew*. Revised edition. With a Foreword of Metropolitan John (Zizioulas) of Pergamon. Grand Rapids, Michigan & Cambridge, U.K.: Eerdmans.

Franciscus, paavi (2015) *Laudato si'*. *Kiertokirje 24.5*. Suomenkielinen laitos Helsinki: Katolinen tiedotuskeskus. Alkuperäistekstin englanninkielinen versio: [Laudato si' \(24 May 2015\) | Francis](#)

Harari, Yuval Noah (2024) *Nexus. Tietoverkkojen lyhyt historia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Bazar.

Hellqvist, Elina (2021) Totuus ja moniäänisyys. Teoksessa Aulikki Mäkinen (toim.) *Tulevaisuuden sanat. Kirkko kolmannella vuosituhannella*. Helsinki: Kirjapaja, 23-33.

Huttunen, Heikki (2002) Pyhät vedet – ortodoksisen kirkon näkökulma. Teoksessa Yrjö Sepänmaa ja Liisa Heikkilä-Palo (toim.) *Vesi vetää puoleensa*. Helsinki: Maahenki, 119-127.

Johnsen, Tore (2022) *Sámi Nature-Centered Christianity in the European Arctic. Indigenous Theology beyond Hierarchical Worldmaking*. Lanham: Lexington Books.

Jokela, Eero (2021) Uskonnoton hengellisyys – kirkko jälkisekulaarissa yhteiskunnassa. Teoksessa Aulikki Mäkinen (toim.) *Tulevaisuuden sanat. Kirkko kolmannella vuosituhannella*. Helsinki: Kirjapaja, 49-60.

Kainulainen, Pauliina (2005) *Maan viisaus. Ivone Gebaran ekofeministinen käsitys tietämisestä ja teologiasta*. Joensuu: Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 13.

- Kainulainen, Pauliina (2013) *Metsän teologia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kainulainen, Pauliina (2019) *Suuren järven syvä hengitys. Luontosuhde ja kokonainen mieli*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma (2008). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2022) Pelastus ekumeenisessa teologiassa. Teoksessa Niko Huttunen et al. (toim.) *Pelastus. Synodaalikirja 2022*. Suomen ev.-lut. Kirkon julkaisuja, Kirkko ja toiminta 120. Helsinki: Kirkkohallitus/Piispainkokous, 70-94.
- Latvus, Kari ja Pesonen, Heikki (2023, toim.) *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä*. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 140. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus.
- McFague, Sallie (1993) *The Body of God. An Ecological Theology*. London: SCM Press.
- Moltmann, Jürgen (1991) *God in Creation. A New Theology of Creation and the Spirit of God*. (alkuperäisteos *Gott in der Schöpfung*, 1985). San Francisco: HarperSanFrancisco.
- Montfoort, Trees van (2022) *Green Theology. An eco-feminist and ecumenical perspective*. London: Darton, Longman and Todd.
- Nylén, Antti (2016) *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseet*. Turku: Savukeidas.
- Pesonen, Heikki (1999) Kristinuskon ja ympäristökriisin ”syylliset”. Teoksessa Heikki Pesonen (toim.) *Uskonnon luonto. Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa*. Jyväskylä: Atena, 13-32.
- Pesonen, Heikki (2004) *Vihertyvä kirkko. Suomen evankelisluterilainen kirkko ympäristötoimijana*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 161. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Pihkala, Panu (2014) *Joseph Sittler and Early Ecotheology*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pihkala, Panu (2016) Luonto ja luterilaisuus. Teoksessa Anna-Kaisa Inkala ja Jyri Komulainen (toim.) *Armon horisontit. Huomisen luterilaisuus*. Helsinki: Kirjapaja, 103-132.
- Pihlström, Sami (2024) Taiasta vapautettu maailma – valistuksen merkitys nykyfilosofiasa. Teoksessa Hemmo Laiho ja Olli Koistinen (toim.) *Valistuksen haaste. Kirjoituksia järjen ja tiedon merkityksestä*. Gaudeamus, 292-325.
- Ruether, Rosemary Radford (1993) *Gaia & God. An Ecofeminist Theology of Earth Healing*. London: SCM Press.
- Theokritoff, Elisabeth (2022) *Ihminen ja luomakunta. Ortodoksisen kirkon näkökulmia ekologiaan*. Suom. Elina Lehmuskoski. Alkup. 2009. Heinävesi: Valamo Kustannus.

Veikkola, Juhani (1992) *Yhdessä luomakunnan kanssa. Ekologinen tietoisuus haasteena kristilliselle jumalakuvalle ja ihmiskäsitykselle*. Kirkon tutkimuskeskus A 60.

Veikkola, Juhani (2007) Kristillisen ekoteologian kehitys. Teoksessa Pauliina Kainulainen (toim.) *Pyhän kosketus luonnossa. Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Helsinki: Kirjapaja, 21-44.

Witick, Limppu (2023) Kristittyjen vastuu eläimistä Andrew Linzey'n mukaan. Teoksessa *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä*. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 140. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus, 136-161.

Conradie, Ernst (2023) [Ecotheology - St Andrews Encyclopaedia of Theology](#)

Ihminen osana elonkirjoa (2021) [Ihminen osana elonkirjoa - Sitra](#)

Johansson, Miro (2024) [Kun Ruotsissa nostetaan turvetta, asialla on useimmiten suomalainen valtionyhtiö, joka kohtaa nyt ennennäkemätöntä vastarintaa - Voima](#)

Maailman elämän edestä (2020) [Maailman elämän edestä - Suomen ortodoksinen kirkko](#)

Pogue, Neall (2023) [How evangelicals moved from supporting environmental stewardship to climate skepticism](#)

West, Helga (2021) [Climate Change as a Spiritual Crisis - Goethe-Institut Canada](#)